TIEQA FUQ L-AMBJENT (7)

Siġar u Arbuxelli fit-toroq ta' Għawdex (1)

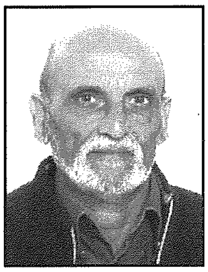

kitba u ritratti ta' **Joe Sultana**

Is-siġar u l-arbuxelli, li jiffurmaw parti fundamentali mill-flora, huma ġeneralment assoċjati mal-bijodiversità li nsibu fil-kampanja. Huma parti importanti fl-ekoloġija ta' kull pajjiż. Matul is-snin il-bniedem beda jikkultiva siġar u arbuxelli, għall-bżonnijiet tiegħu, fosthom għall-ikel, iżda wkoll biex iżejjen il-ġonna tiegħu. Inqeda wkoll bihom mhux biss biex iżejjen daru iżda wkoll biex isebbaħ l-inħawi li jgħix fihom, il-bliet, il-pjazez, kif ukoll it-toroq kemm prinċipali kif ukoll sekondarji. Ma kienx kuntent bis-siġar u l-arbuxelli endemiċi jew indiġeni ta' pajjiżu. Ried iżid magħhom, u daħħal minn pajjiżi oħra bosta speċi ta' siġar u arbuxelli minn kull rokna tad-dinja. Mhux hekk biss. Matul il-milja taż-żmien huwa nissel, iġġenera u xettel ħafna varjetajiet ta' kull għamla u ta' kull ġens mill-ispeċi naturali ta' ħafna siġar u arbuxelli. U llum fil-biċċa l-kbira tal-pajjiżi wieħed isib diversi siġar u arbuxelli eżotiċi jżejnu l-inħawi u l-ambjent fejn jgħix il-bniedem. Anke f'Għawdex ġara l-istess.

Fit-Tokk ir-Rabat, fil-pjazez ta' l-irħula, fil-parkeġġi, u fil-biċċa l-kbira tat-toroq, wieħed jara diversi speċi ta' siġar u arbuxelli jżejnu dawn l-inħawi. Fl-imxietel tal-Gvern f'Għawdex jixxettlu diversi speċi, u fin-nies ukoll bdiet titnissel kultura t'apprezzament lejn dan it-tip ta' tiżjin b'siġar u arbuxelli. Ħafna huma dawk li jħawlu u jkabbru minnhom, mhux biss dawk li għandhom il-ġnien fuq in-naħa ta' barra, iżda ħafna oħrajn li jħawlu xi siġra jew arbuxell f'xi konka jew qasrija biswit il-faċċata tad-dar tagħhom.

L-Awrekarja f'Tad-Dawwara

F'din is-sensiela qasira ta' artikli se nagħtu daqqa t'għajn lejn x'uħud minn dawn l-ispeċi li wieħed jiltaqa' magħhom fil-pjazez u fit-toroq t'Għawdex. Ħafna minnhom huma komuni u ilhom magħna għall-bosta snin. Oħrajn huma skarsi u bdew jintużaw relattivament riċenti.

M'hemmx dubju li waħda mis-siġar l-iżjed dominanti li jżejnu t-toroq hija l-**Awrekarja** (l-isem xjentifiku: *Araucaria heterophylla*). Il-pajjiż origini tagħha huwa *Norfolk Island*, u għalhekk bl-Ingliż hija magħrufa bl-isem *Norfolk Island Pine*. F'Għawdex, mhijiex daqshekk komuni, imma nsibuha tikber f'diversi nħawi, fosthom fil-Ġonna Villa Rundle, fil-parkeġġ ħdejn il-kumpless ta' l-iskejjel fit-triq Fortunato Mizzi, u fil-pjazza ta' Sannat. Insibuha wkoll f'numru ta' toroq, bħal fir-*roundabout* ħdejn Ta' l-Imgħajjen, fejn it-toroq tax-Xagħra u tan-Nadur jingħaqdu fi triq waħda għar-Rabat, oħrajn fit-triq li tieħdok mir-Rabat għall-knisja Ta' Pinu, oħra int u tiela' mill-Imġarr għan-Nadur, u f'toroq oħra. Minkejja li hija siġra kbira li togħla ħafna x'uħud għandhom waħda f'biċċa ħamrija quddiem id-dar, filwaqt li oħrajn ħawlu waħda ġo qasrija kbira.

L-**Awrekarja** hija siġra attraenti ħafna. Tgħola saħansitra anke sa 40 metru. Dejjem tħaddar. Il-friegħi jikbru kważi orizzontali minn madwar iz-zokk u jagħtuha dehra ta' forma konika. Il-weraq huma rqaq; dawk tas-siġar maturi jvarjaw minn dawk ta' siġar żgħażagħ, għalhekk xjentifikament tissejjaħ *heterophylla* li tfisser weraq differenti. Meta s-siġra jkollha madwar ħmistax-il sena tibda tipproduċi l-koni nisa (il-frott tas-siġar koniferi), u meta jkollha iżjed minn 40 sena tibda tkabbar il-koni rġiel li jkunu ħafna iżgħar.

Siġra oħra li tikber u tgħola ħafna hija s-siġra tal-**Fikus** tal-weraq folt (l-isem xjentifiku: *Ficus microcarpa*). M'għandhiex isem bil-Malti minkejja li tinstab f'ħafna lokalitajiet. Bl-Ingliż magħrufa b'talanqas ħames ismijiet fosthom *Laurel Fig* u *Indian Laurel*. Din is-siġra tal-**Fikus** hija komuni ħafna f'Għawdex u tinstab matul

Is-Siġar tal-Fikus fit-Tokk

numru mhux ħażin ta' toroq u pjazez, fosthom f'Ta' Hamet, It-Taflija, fin-Nadur (wara l-knisja), fit-triq tal-Qala, fil-pjazez f'Għajnsielem, f'ħafna nħawi matul it-toroq li jwassluk minn Għajnsielem sar-Rabat, mir-Rabat sa' Marsalforn, fit-triq prinċipali li tidħol għall-Għasri, kif ukoll fit-Tokk, f'Putirjal u fit-terminus tal-venda fir-Rabat.

Is-siġra tal-**Fikus** oriġinat mill-pajjiżi ta' l-Asja (l-Indja, il-Malasja, il-Gżejjer tal-Paċifiku, u Borneo). Tħaddar is-sena kollha, tikber malajr u togħla sa 10 metri jew iżjed. Għandha zokk oħxon u b'saħħtu u friegħi li jikbru 'l fuq. Il-qoxra taz-zokk u l-friegħi tkun lixxa u ta' kulur griż. Mill-friegħi joħorġu wkoll għeruq ta' l-arja li ġieli jikbru forma ta' leħja goffa. Il-weraq ovali, kemxejn tawwalin, ta' lewn aħdar skur, ileqqu, u jitwalu sa 12-il ċentimetru. Meta xi zokk jew werqa tinqasam mill-ġerħa joħroġ likwidu qisu ħalib dellieki. Twarrad fjuri rqaq numerużi, bħal tat-tin, li jkunu fil-frotta. Il-frott, li jkun tnejn tnejn b'dijametru ta' ċentimetru, u jikber minn fejn joħroġ iz-zokk tal-weraq, ikun tond, u jinbidel minn aħdar għall-vjola skur meta jsir.

Minħabba li s-siġar tal-**Fikus** ikunu miksija b'weraq folt, dawk l-għasafar, bħall-Għasfur tal-Bejt, l-Isturnell u z-Zakak l-Abjad, li jħobbu jinġabru għar-rqad f'numri kbar, jippreferu jużaw dawn it-tip ta' siġar għax joffrulhom l-aħjar kenn u protezzjoni.

Wieħed mill-arbuxelli li jintużaw biex iżejnu t-toroq u xi dawwara f'salib it-toroq hija l-**Lantana** (l-isem xjentifiku: *Lantana camara*). Bl-Ingliż magħrufa b'diversi ismijiet, fosthom *Shrub verbena*, *Bush Lantana* jew *Big Sage*. F'Għawdex mhux daqstant komuni u jinstab f'xi ftit ġnub ta' toroq. Jinstab fit-triq tax-Xagħra wara li tħalli n-nizla tal-Qaċċa, fit-telgħa tan-Nadur mill-Imġarr, int u dieħel fit-triq tal-Qala, u anke fit-triq mir-Rabat għall-Marsalforn.

Il-Fjuri tal-Lantana

Il-**Lantana** oriġinat mill-pajjiżi tan-nofs u t'isfel tal-kontinent Amerikan. Tikber b'forma sferika u togħla minn metru sa tnejn. Għandha weraq xieref u mkemmex, aħdar skur, bit-truf bis-snien, li jkun fih minn 5 sa 10 ċentimetri. Ir-riħa tal-weraq hija qawwija u ma tantx hi pjaċevoli. Ġeneralment twarrad fis-Sajf, għalkemm ġieli twarrad xi ftit is-sena kollha. Il-fjuri huma sbieħ ħafna, irqaq, ifuħu u jikbru f'bukketti żgħar u tondi. Dawn il-fjuri jbidlu l-kulur maż-żmien, minn isfar għall-oranġjo skur u għalhekk kull bukkett ġeneralment ikun bi fjuri rqaq sofor, oranġjo u ħomor. Tinstab ukoll varjetà oħra fejn il-fjuri jkunu roża u vjola. Meta l-fjuri jinxfu, l-frotta tkun qisha tuta ħoxna imma mhux tajjeb għall-ikel. L-arbuxell kollu fih sustanza velenuża, tant hu hekk li l-arbuxell kollu, iz-zkuk, il-

L-arbuxelli tas-Solandra

weraq, il-fjuri u l-frott, huma velenużi għall-bniedem u l-bhejjem.

Pjanta li mhix komuni u li tħawlet xi snin ilu f'parti mit-Triq ta' Gajdoru fix-Xagħra hija s-**Solandra** (l-isem xjentifiku: *Solandra grandiflora*). Hemm ukoll minnha n-Nadur. Bl-Ingliż magħrufa bl-ismijiet *Cup of Gold*, *Chalice Vine* u *Trumpet Plant*, fost oħrajn. Arbuxell li jixxabbat u jinfirex bi zkuk twal u kemxejn ħoxnin. Dejjem iħaddar b'weraq kbar. Il-fjuri kbar u attraenti, forma ta' qanpiena, ta' kulur isfar dehbi, b'linji vjola minn ġewwa. Jikbru f'waħdiet fit-truf tal-friegħi. Għandhom riħa ħelwa imma mhux daqstant pjaċevoli. M'għandhomx ħajja twila. Il-pajjiżi oriġinali tagħha huma l-Messiku, u xi pajjiżi fl-Amerika t'isfel.

Il-Fjura tas-Solandra

(ikompli)

MARIO
DISPENSING OPTICIANS
57, MAIN GATE STREET, VICTORIA, GOZO.
Prop.. Mario P. Grech F.A.D.O. (Lond.).
Appointments for
EYE TESTING / EXAMINATION
by the Latest Computer Technology
and Eye Specialists
Telephone: 55 65 28 / 56 33 31